

049 L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste (La Morphoplastique et la Néoplastique) [2]

Vooraf

Er zijn van de tekst *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste (La Morphoplastique et la Néoplastique)* vijf bronnen bekend:

- een manuscript tussen Mondriaans brieven aan de kunstenaar Paul Citroen¹;
- twee typoscripten in Mondriaans nalatenschap, aangeduid als '26a[1]' en '26a[2]'²;
- twee publicaties³.

Na bestudering van de vijf bronnen is gekozen om - te voldoen aan de eis van volledigheid - in dit corpus drie versies van *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* te presenteren.

De eerste versie is het manuscript, dat Mondriaan naar Paul Citroen stuurt en dat vrijwel zonder wijzigingen in het boek van Paul Citroen is gepubliceerd; deze versie presenteren we in dit corpus onder nummer [048]. Er is vrijwel geen verschil tussen manuscript en publicatie; het enige verschil is dat in de publicatie de onderstrepingen in het manuscript niet zijn verwerkt.

De tweede versie is het typoscript '26a[1]' uit het Holtzman Deposit; deze versie presenteren we onder nummer [049]. '26a[1]' is de meest volledige versie. Uit '26a[2]' zijn gedeelten verwijderd.

De derde versie is de publicatie in het tijdschrift *Cercle et Carré*; deze versie presenteren we onder nummer [050]. Zowel de tekst van '26a[1]' als die van '26a[2]' komt niet overeen met de gepubliceerde tekst in *Cercle et Carré*.

Om onderscheid te maken tussen de drie gepresenteerde versies van *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* is achter de titel een volgnummer tussen vierkante haken toegevoegd.

Bron

In Mondriaans nalatenschap⁴ bevinden zich twee typoscripten met de titel *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste*. De typoscripten zijn in dezelfde archiefmap opgeborgen en zijn niet onderscheiden genummerd. Om het verschil aan te duiden, hebben wij de typoscripten aangemerkt als typoscript '26a[1]' en typoscript '26a[2]'. Typoscript '26a[1]' blijkt het 'bovenvel' en '26a[2]' is de doorslag⁵.

De typoscripten bestaan uit 24 - rechtsboven genummerde - bladzijden van dun doorslagpapier⁶. Op bladzijde 24 zijn beide typoscripten (getypt) gedateerd 'Paris - Mars 1930.' en heeft Mondriaan het origineel én de doorslag met de hand ondertekend.

Opmerkelijk is dat bij de doorslag '26a[2]' de passage over 'de strijd van nacht en dag' ontbreekt. Van het doorslagpapier is bladzijde 3 op ongeveer driekwart afgeknipt en het onderste gedeelte ontbreekt. De bladzijden 4, 5 en 6 ontbreken geheel. En van bladzijde 7 is het bovenste kwart afgeknipt en verwijderd. De reden voor de verwijdering van dit tekstgedeelte is niet bekend. Misschien wilde Mondriaan de tekst op enig moment inkorten⁷.

In typoscript '26a[1]' zijn door Mondriaan correcties met pen aangebracht en in typoscript '26a[2]' met potlood. De correcties van '26a[2]' zijn slordiger dan die van '26a[1]'; het lijkt alsof '26a[2]' meer voor eigen gebruik bestemd was en het 'leesbaardere' typoscript '26a[1]' bestemd was voor anderen. De correcties in beide typoscripten komen vrijwel met elkaar overeen en hebben betrekking op spelfouten;

¹ Paul Citroen (1896-1983), Nederlands kunstenaar en publicist. Vindplaats brieven aan Citroen: RKD-MCP – 22. Een kopie van dit manuscript bevindt in Mondriaan nalatenschap: Holtzman Deposit: Box 1, Folder 26b.

² Holtzman Deposit: Box 1, Folder 26. (Om identificatie te vergemakkelijken is door ons een onderscheidend nummer tussen vierkante haken toegevoegd aan de twee manuscripten in folder 26.)

³ Paul Citroen. *Palet*. Amsterdam, 1931: 76-82, en *Cercle et Carré*, no. 2 (15 april 1930): z.p.

⁴ Holtzman Deposit: Box 1, Folder 26a.

⁵ Digital Appendix: Supplements 049 L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [2] (typescript 26a[2]).

(Met 'het bovenvel' wordt bedoeld het bovenste, eerste vel; daaronder liggen het carbonpapier en het doorslagpapier; een doorslag is een door middel van carbonpapier gemaakte kopie van een op een schrijfmachine getypte tekst. Om een scherpere kopie te verkrijgen wordt een dunner soort typepapier gebruikt, het zogenoemde doorslagpapier.)

⁶ Afmeting: 19 x 26½ cm.

⁷ Het verwijderde gedeelte komt wel voor in de verkorte versie van *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste*, zoals verschenen in *Palet*; zie tekst 048.

een uitzondering vormen de meer inhoudelijke correcties op bladzijde 11. De correcties op bladzijde 11 van '26a[1]' verschillen met die van '26a[2]'.

Waarschijnlijk heeft Mondriaans vriend - Michel Seuphor⁸ - de tekst uitgetypt en daarbij de tweede doorslag ('26a[3]') heeft achtergehouden en gebruikt voor de publicatie in *Cercle et Carré*.⁹ Mondriaan en Seuphor zagen elkaar regelmatig in Vanves (Parijs)¹⁰. Het oorspronkelijke manuscript waar vanaf het typoscript vervaardigd is, is niet teruggevonden. Aangezien het oorspronkelijke manuscript ontbreekt, kunnen we niet nagaan of Seuphor tijdens het overtypen redactionele wijzigingen heeft aangebracht in de tekst van Mondriaan. De schilder heeft het typoscript geaccepteerd. We kwalificeren deze bron daarom als geautoriseerd en voltooid.

De enige bron van *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [2]* is het typoscript '26a[1]' in het Holtzman Deposit.

L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [2] vormt een dubbele presentatie met *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [1]* en *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [3]*.

Basistekst en leestekst

Typoscript '26a[1]' bevat - in vergelijking met '26a[2]' - de meest volledige tekst. Uit '26a[2]' is immers een gedeelte verwijderd. Om die reden is typoscript '26a[1]' de basis voor de leestekst.

Overigens is in de leestekst met teksthaken aangegeven welke gedeelten van typoscript '26a[1]' ontbreken in de publicatie in *Cercle et Carré*¹¹; met noten is aangegeven wat niet in het typoscript staat en wel in de publicatie.

Titel

De titel '26a[1]' - en dus ook van '26a[2]' - is: *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste*, en de ondertitel is '(La Morphoplastique et la Néoplastique)'. Omdat in dit corpus nog twee andere teksten gepresenteerd worden met dezelfde titel, is de titel van de hier gepresenteerde tekst ter onderscheiding voorzien van een '[2]'. De titel van de gepresenteerde tekst is: *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [2]*.

Datering en ondertekening

Beide typoscripten zijn gedateerd en ondertekend: 'Paris - Mars 1930 Piet Mondrian'. De datering van de gepresenteerde tekst is: maart 1930¹².

Ontstaan en publicatie

Mondriaan zegt in een brief aan de Zwitser Alfred Roth¹³ (25 maart 1930) bezig te zijn met een nieuwe brochure¹⁴: 'J'ai fait une nouvelle brochure pour mieux faire comprendre la Néoplastique. Une partie va paraître le 15 avril dans le deuxième numéro de « Cercle et Carré ».'

Welk manuscript of typoscript Mondriaan aan *Cercle et Carré* heeft gestuurd of aan Michel Seuphor heeft gegeven, is niet ontdekt¹⁵. In ieder geval is het typoscript '26a[1]' niet geweest. De tekst van '26a[1]' komt niet overeen met de gepubliceerde tekst in *Cercle et Carré*. Verschillende grote tekstgedeelten zijn in de publicatie weggelaten. Ook typoscript '26a[2]' is niet aan *Cercle et Carré* gestuurd, omdat het weggeknipte deel uit '26a[2]' gedeeltelijk juist wél in de publicatie voorkomt. Misschien heeft Mondriaan een volgende (door hem bewerkte) doorslag ('26a[3]') aan Michel gegeven. Het kan ook zijn dat zijn vriend een typoscript bewerkt heeft voor publicatie in *Cercle et Carré*.

Het manuscript dat Mondriaan aan Paul Citroen stuurde, is waarschijnlijk overgeschreven van het oorspronkelijke, grotere manuscript, waarnaar hij later een typoscript heeft laten maken. Het eerste gedeelte van '26a[1]' komt vrijwel overeen met de tekst voor Citroen¹⁶.

⁸ Michel Seuphor (pseud. van Fernant Berckelaers) (1901- 1999), Belgisch-Frans kunstenaar, redacteur van *Cercle et Carré*, biograaf van Mondriaan.

⁹ Zie tekst 050. In het archief van Seuphor (AMVC Letterenhuis, Antwerpen) is geen manuscript of doorslag van *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* gevonden.

¹⁰ H. Henkels (red.). *Seuphor*. Antwerpen, 1976: 18.

¹¹ Zie tekst 050.

¹² Mondriaan woont in maart 1930 in Parijs, 26 Rue du Départ.

¹³ Alfred Roth (1903-1998), Zwitsers architect.

¹⁴ De eerste brochure was *Le Néo-Plasticisme* (tekst 016).

¹⁵ Er zijn geen brieven achterhaald, waaruit blijkt dat Mondriaan de tekst heeft toegestuurd aan Seuphor, redacteur van *Cercle et Carré*; ook is geen manuscript of typoscript achterhaald in het Seuphor Archief (AMVC Letterenhuis, Antwerpen).

¹⁶ Zie tekst 048.

Dit overwegende menen we dat typoscript '26a[1]' de tekst van het oorspronkelijke manuscript vertegenwoordigt.

Vermelde personen

Twee personen noemt Mondriaan in *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* [2].

De eerste is Georges Vantongerloo¹⁷. Mondriaan noemt Vantongerloo wegens het gebruik van wiskunde bij het maken van een compositie. Hoewel Mondriaan eerder in de tekst zegt, dat 'Elles [les formes géométriques] sont les moyens d'expression pour la mathématique, mais elles ne le sont pas pour l'art.', heeft Vantongerloo bewezen dat het wel mogelijk is: '[...] il est quand-même possible que l'on peut se servir de la mathématique après la création de la composition, tel que, par exemple, Vantongerloo l'admet.'

De tweede persoon die genoemd wordt, is Louis Hoijack¹⁸. Mondriaan haalt een uitspraak aan uit een boek van Hoijack: 'Dans son livre 'Retour à l'Univers des Anciens', Hoijack admet que le zodiaque des astrologues est une série de douze intervalles égaux, c'est-à-dire que les diapasons des étoiles fixes forment une espèce de gamme chromatique.'

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* [2] besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het 'Sleutelwoordenregister'¹⁹. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *art superréaliste, beauté universelle, couleur tragique, destructive-constructive, dualité, équilibre universel, équivalence, expression purement plastique, expression tragique, expression universelle, lyrisme libre, lyrisme pathétique, mathématique, morphoplastique, moyen plastique universel, Néoplastique, opposition rectangulaire, oppression du tragique, rapport de dimension, rapports équilibrés, rythme libre, rythme universelle, superréalité, superréalité des rapports, unité.*

Bijzondere woorden

In de titel komt tot uitdrukking dat 'l'Art Réaliste' iets anders is dan 'l'Art Superréaliste', en 'Morphoplastique' iets anders dan 'Néoplastique'. Vanwege de parallelliteit zou 'l'Art Réaliste' zo iets zijn als 'Morphoplastique', en 'l'Art Superréaliste' zo iets als 'Néoplastique'.

De termen 'l'Art Réaliste' en 'l'Art Superréaliste' worden niet in de tekst genoemd. Wel drie keer de term 'superréalité':

De eerste alinea zegt dat 'une superréalité' hetzelfde is als 'une réalité nouvelle'.

'Morphoplastique' komt niet voor in de tekst.

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

De tekst *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* [2] is gedateerd 'maart 1930'. Mondriaan heeft in de maanden december (1929) en januari (1930) aan de tekst *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* [1] geschreven. Vermoedelijk vult hij deze laatste tekst - met tussenpozen - aan in de maanden februari en maart 1930 tot de tekst *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* [2]. Op deze manier zou de schrijfperiode van [2] zich uitgestrekt hebben van december 1929 tot maart 1930. Volgens de Catalogue Raisoné heeft Mondriaan in 1929 en 1930 twintig schilderijen vervaardigd: B206-B225²⁰. Hij zal tijdens de perioden van het schrijven aan *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* [1] met één of meer van deze schilderijen bezig zijn geweest.

¹⁷ Georges Vantongerloo (1886-1965), Belgisch beeldhouwer en medewerker van *De Stijl*.

¹⁸ Louis (Louk) Hoijack (Hoyack) (1893-1967); Nederlands filosoof en maatschappijcriticus.

¹⁹ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

²⁰ CRII: 343-357.